

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

Bartłomiej Oszkinis

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.

Macierzyństwo w prawie materialnym i procesowym. Aspekty prywatnoprawne

Promotor:

Dr hab. Katarzyna Bagan – Kurluta, prof. UwB

Promotor pomocniczy:

Dr Arkadiusz Krzysztof Bieliński

Macierzyństwo przez całe stulecia jawiło się jako instytucja nieproblematiczna, samooczywista wręcz, co znalazło odbicie w słynnej maksymie *mater semper certa est*. Dlatego też, jak się wydaje, stało się ono tak kontrowersyjne obecnie, w dobie postępu biotechnomedycznego.

Przedmiotowa instytucja przez długi czas funkcjonowała jako konstrukcja doktrynalno – orzecznicza. Zmieniło się to z chwilą wejścia w życie ustawy z 06.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw. Wprowadzenie normatywnej regulacji macierzyństwa miało w założeniu doprowadzić do wyeliminowania kontrowersji w zakresie odmacierzyńskiego pochodzenia dziecka, a w konsekwencji zmniejszyć liczbę problemów w zakresie prawa filiacyjnego. W związku z powyższym rodzi się pytanie, czy ów cel został osiągnięty oraz jak kształtuje się obecnie omawiana instytucja na gruncie polskiego systemu prawa cywilnego *sensu largo*? Jak dotąd nie pojawiło się w doktrynie opracowanie, w którym podjęto by próbę odpowiedzi na to pytanie. Tymczasem z uwagi na znaczenie przypisywane instytucji macierzyństwa publikacja taka jest ze wszelkich miar pożądana. To zaś uzasadnia podjęcie próby stworzenia takiego opracowania, kompleksowo ujmującego macierzyństwo od strony jurystycznej we wskazanym zakresie.

Głównym celem rozprawy jest przedstawienie instytucji macierzyństwa na gruncie prawa polskiego oraz ocena czy, a jeśli tak to jakie zmiany należałoby w zakresie tejże instytucji postulować.

Na płaszczyźnie metodologicznej najogólniej rzecz ujmując w pracy zastosowałem podejście argumentacyjne. Przyjąłem bowiem założenie, iż na gruncie prawa podejście to jest zawsze konieczne (choć zakres dyskursu argumentacyjnego może być różny) – w myśl zasady *omnia sunt interpretanda*.

W duchu powyższego założenia wykorzystane zostały szczegółowe metody badawcze. Z uwagi na dogmatycznoprawny (co do zasady) charakter rozprawy najszersze zastosowanie znalazła metoda formalno – dogmatyczna (językowo – logiczna), polegająca na syntaktycznej i semantycznej analizie tekstu prawnego wspartej wykorzystaniem reguł logiki. Za jej pomocą przebadane zostały akty prawne kształtujące instytucję macierzyństwa. W konsekwencji (przy zastosowaniu reguł inferencyjnych) możliwe było ustalenie treści norm prawnych zawartych w analizowanych przepisach, a także norm wynikających z tychże norm oraz ich ocena zwłaszcza pod kątem zachodzenia albo braku sprzeczności *largissime sensu*. Macierzyństwo, jak już wspomniałem, jest instytucją świeżą na gruncie ustawowym. Stosowne regulacje wprowadziła bowiem dopiero wspomniana powyżej ustawa z 06.11.2008 r. Do tego czasu macierzyństwo było instytucją doktrynalno – sądową. Dlatego też metoda formalno – dogmatyczna uzupełniona została metodą krytyki i analizy piśmiennictwa (przeprowadzoną także przy wykorzystaniu narzędzi językowo – logicznych) oraz metodą empiryczną – badaniem orzecznictwa sądowego (bez ujęcia statystycznego). Dzięki temu możliwym stało się ukazanie poglądów na temat instytucji macierzyństwa oraz jej zasadniczego kształtu na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego. Wspomniane metody zastosowane zostały jednak nie tylko w ujęciu historycznym (metoda historyczna), ale także w odniesieniu do obowiązującego stanu prawnego, by wskazać jakie problemy jurydyczne na gruncie aktualnych regulacji dotyczących macierzyństwa dostrzega doktryna i orzecznictwo oraz jak je rozwiązuje. Prawo jest zjawiskiem wywołującym określone skutki i następstwa zarówno w sferze społecznej jak i jednostkowej. Dlatego też w dysertacji zastosowano również metodę socjologiczną oraz psychologiczną (z wykorzystaniem techniki obserwacji pośredniej – analizy zgromadzonego materiału dokumentacyjnego). Pozwoliło to na uwzględnienie emocjonalnego oraz socjologicznego podłoża ocen obowiązujących regulacji i zgłaszanych postulatów. Z uwagi na fakt, iż prawo opiera się na pewnych wartościach jak i ma wpływ na promowanie albo negowanie określonych wartości

w rozprawie została wykorzystana metoda aksjologiczna – w niezbędnym zakresie doszło do skatalogowania oraz hierarchizacji wartości preferowanych przez prawodawcę oraz oceny w jakim stopniu owe wartości są chronione. Analiza instytucji macierzyństwa, oparta na wskazanych powyżej metodach, została uzupełniona o elementy rozważań prawnoporównawczych (metoda komparatystyczna). Dzięki czemu możliwym było wskazanie zasadniczych podobieństw i różnic w zakresie regulacji dotyczących analizowanej instytucji na gruncie prawa polskiego oraz wybranych państw obcych, a także psychospołecznym i aksjologicznym odbiorze przedmiotowych regulacji.

Rozważania zawarte w niniejszej rozprawie przeprowadzone zostały przy wykorzystaniu metaforycznego ujęcia prawa jako budynku (wieży).

Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz zakończenia.

Rozdział pierwszy pełni funkcję merytorycznego wprowadzenia. Omówione zostały w nim wybrane zagadnienia jurystyczne a także biopsychospołeczne i teologiczne, powiązane z instytucją macierzyństwa. Jako pierwsza poruszona została kwestia pokrewieństwa. Konieczność poddania jej analizie wynikała z faktu, iż macierzyństwo jest typem pokrewieństwa – tak w rozumieniu potocznym, jak i na gruncie prawa. Jako drugie omówione zostało zagadnienie stanu cywilnego, który obejmuje też kwestie związane z pochodzeniem człowieka. Podstawą instytucji macierzyństwa są fakty biologiczne: poczęcie, noszenie i urodzenie dziecka. Macierzyństwo jest także zjawiskiem społecznym oraz doświadczeniem w sensie psychologicznym. Pozostaje także w sferze zainteresowania teologii. To właśnie argumenty z zakresu tych dziedzin miały, jak się wydaje, decydujące znaczenie na etapie tworzenia obowiązujących regulacji. Stanowią one także punkt wyjścia dla analiz obowiązujących przepisów. Dlatego też zagadnieniom tym poświęcony został kolejny fragment rozdziału pierwszego. Ostatni fragment tego rozdziału dotyczy zagadnienia definicji legalnej macierzyństwa, a zwłaszcza oceny regulacji przyjętej na gruncie prawa polskiego, spinając niejako cały rozdział. Przedmiotowa problematyka ukazana została także w kontekście jednej z podstawowych instytucji prawa prywatnego międzynarodowego tj. kwalifikacji pojęć.

W rozdziale drugim omówiona została instytucja ciąży kontraktowej (tzw. macierzyństwa zastępczego). Zjawisko to wzbudza wiele kontrowersji, przy czym nie zostało ono, jak dotąd, uregulowane w prawie polskim. Dlatego też zasadnym jest podjęcie nad tym zagadnieniem pogłębionej refleksji, tym bardziej że, jak podkreśla się w doktrynie, istnieje przyzwolenie społeczne na ową praktykę. Przedmiotowe rozważania rozpoczyna analiza

istoty omawianego zjawiska, która prowadzi do konstatacji (bodaj w ogóle niewystępującej w piśmiennictwie polskim), iż każdy z wariantów tej praktyki, który da się wyodrębnić stanowi odrębną jakość, a zatem wymaga indywidualnej oceny. W dwóch dalszych podrozdziałach skupiam się na etycznych i jurydycznych aspektach ciąży kontraktowej w kontekście dopuszczalności owej praktyki. Ostatnia część rozdziału poświęcona została analizie charakteru prawnego umowy o ciążę zastępczą.

W rozdziale trzecim przedmiotem rozważań uczynione zostały podstawowe kwestie związane z sądowym ustaleniem macierzyństwa *sensu largo* tj. ustaleniem (*sensu stricto*) i zaprzeczeniem macierzyństwa. Po pierwsze, omówione zostały zagadnienia dotyczące powództw wnoszonych w tym celu. Na wstępie określony został ich charakter. W dalszej kolejności omówiona została kwestia legitymacji czynnej i biernej w zakresie wniesienia tychże skarg (zagadnienie to budzi przynajmniej *prima facie* kontrowersje z uwagi na sposób potraktowania ojca dziecka) a także problematyka typów omawianych skarg, ich funkcji oraz przesłanek i terminów wniesienia. Następnie omówione zostały kwestie jurysdykcji krajowej, właściwości sądu (podlegające regulacjom ogólnym) oraz prawa właściwego dla rozstrzygnięcia spraw filiacyjnych, a także tryb postępowania sądowego w zakresie tychże spraw. W dalszej kolejności poruszona została problematyka dopuszczalności powoływania się w sprawach o ustalenie (*sensu largo*) macierzyństwa na art. 5 k.c. (nadużycie prawa podmiotowego) oraz charakteru prawnego wyroków ustalających (*sensu largo*) macierzyństwo. Rozdział trzeci kończą rozważania poświęcone wykorzystaniu klauzuli porządku publicznego (w wariantach materialnoprawnym, jak i procesowym) w kontekście spraw o ustalenie i zaprzeczenie macierzyństwa o charakterze międzynarodowym.

Rozdział czwarty poświęcony został analizie problematyki dowodowej w zakresie omawianego typu spraw. Rozważania te w pierwszej części koncentrują się na przybliżeniu zagadnień związanych z pojęciem dowodu na gruncie postępowania sądowego oraz ogólnych reguł selekcji i oceny przedstawianych organowi stosującemu prawo twierdzeń o określonych faktach. W dalszej części rozdział poświęcony został problematyce poszczególnych środków dowodowych, które, jak się wydaje, odgrywają podstawowe znaczenie na gruncie spraw o ustalenie (*sensu largo*) macierzyństwa. W ostatnim podrozdziale skoncentrowałem się na omówieniu właściwych dla spraw o ustalenie albo zaprzeczenie macierzyństwa zagadnień dotyczących postępowania dowodowego oraz oceny środków dowodowych – ze szczególnym uwzględnieniem roli jaką odgrywa w tym zakresie badanie DNA. Problematyka ta ukazana została także w kontekście współpracy międzynarodowej w zakresie przeprowadzania czynności dowodowych.

Rozdział ostatni poświęcony został analizie wybranych skutków prawnych jakie pociąga za sobą ustalenie (tak pozytywne, jaki negatywne) macierzyństwa. Rozważania te dotyczą podstawowych, jak się wydaje, elementów prywatnoprawnej sytuacji jednostki, na które owo ustalenie wpływa. Chodzi zatem o wpływ ustalenia (*sensu largo*) macierzyństwa na: kwestię ojcostwa; władzę rodzicielską kobiety, która uzyskała oficjalne potwierdzenie faktu, iż jest, albo nie jest matką danego dziecka; obowiązek (stosunek) alimentacyjny takiej kobiety, jak i dziecka; nazwisko dziecka; jego obywatelstwo; domicyl (miejsce zamieszkania) dziecka oraz kwestie związane z dziedziczeniem.

Rozprawę wieńczy zakończenie, w którym dokonano w świetle wspomnianego powyżej założenia metametodologicznego, rekapitulacji, a także uzupełnienia i poszerzenia sygnalizowanych w toku rozważań wniosków *de lege lata* i (zwłaszcza) *de lege ferenda*.

Bartłomiej Oszkinis